

EUSKAL MUSIKA

Jose Antonio Arana Martija

1. ATARIA

Gure Euskal Herria ezagutzeko garrantzizko asmoa darama *Jakin*-en liburu honek. Gure herria ezagutu eta maitatzeko saio aipagarria. Historian zehar lortutako infraestruktura eta supraestruktura aztertzen dira hemen. Eta liburu hontan xertatzen dut nere lana; supraestruktura horretan, euskal kulturaren zati bezala, euskal musika estudiatuaz.

1. 1. Kultura eta musika

Gure euskal kulturaren ezerezaren tesia gogorki finkatu zuen Unamuno pentsalari sakonak —erdalduna noski—. Euskaldunok sortu dugun kultura ez da horientzat euskal kultura jatorra, beste kultura nagusi baten barruan sortutakoa baino. Eta mito hau apurtzea beharrezkoa zen. Bide hortan lehenengo lana geure kulturaren jakineza betetzea zen, eta igaro mendearen azkenengo urteetatik lan garrantzitsua egin du arlo hortan inbestigazioak, gure izaera, apalki baztertua, argitara ekartzean. Hortaz gainera, tesi haien aurkako reakzio bat biziki sortu da azken egunotan

herriaren kontzientzia iratzarriaz eta gure kultura bizieraziaz. Gure gaitasuna aitortu denez gero —herri guztiek sortzen dute dagokien kultura— euskaldunak zorionez ari gara gure kultura gehitu eta gaurkotzen. Bideak estuak dira noski: batasunaren eza, herri heziketa bereziaren gabetasuna, diru laguntzaren hutsak, herri eta jakitunen arteko bateratze eza, eta abar. Baina boron-daterik ez zaigu falta, eta indar berri bat lortzeko problemak agirian ikustea nahikoa da. Problema artean, musika dago.

1. 2. Euskal musikaren agerpenak

Gure egunotan munduan zehar dira aipatuak euskaldunen musikarako gaitasuna, baita Euskal Herriko kultura barruan musikaren agerpen ugariak ere. Lehendabizi, bere musika agertzeko dituen esanbideak erabili ditu euskaldunak: abesti eta dantzak berez sortu dira Euskal Herrian.

a) Banaka eta taldeka abesten du euskaldunak. Unamuno bera ere ohartu zen: irudimen baino sentimendu gehiago dugu euskaldunok, hizkuntza idatzia barik kantaria dagokiola euskaldunari; bertsolaria musikoa da lehenago, eta gero poeta. Horra hor gure kantariak, gure *abesbatzak, gure *kaperak.

b) Erromatarrak aintzina ohartu ziren euskalduna dantzaria dela. *Vasconizare* lateraz *eusko erara* dantzatzea zen. Eta Voltairek eta bestek axioma bihurtu zuten hori. Horra hor gure dantzariak, gure dantzari taldeak. Eta hor dago mundu guztian, ballet arloan, *pas de basque* izenarekin ezagutzen den dantza planta.

Baina hortik kanpora ere badaduzkagu euskaldunok musikaren beste agerpen batzuk: *eresgailuak. Izturizko txistutik (20.000 urte daduzka eresgailu honek) gure egunetara musika tresnaok ugari erabili ditu euskaldunak: txistua, banaka eta taldeka, mu-

sika bandak, organua, batez ere. Ez dira hauek Euskal Herriko eresgailu bakarrak, bai jatorrizkoak.

1. 3. Arlo hontan hutsak

Asko izan dira hutsak, eta huts horiek egindakoari eta egiten ari garenari balio gehiago ematen diote. Gure euskal izaeraren funtsezko gaia izan den musika, lotua izan da beti gure Herrian: musikaren heziketa aberatsen eskuetan izan da beti, heziketa hau lujo bezala eta ez herriaren eskakizun legez erabili da beti. Beharrian hau ofizialki emendatzen ez den artean, badute betebeharra Akademiek, Eliz-kaperek, Abesbatzek eta gainerakoek.

Baina beste huts garrantzitsu bat ere badago. Hizkuntzaren batasuna jarri dugu helburutzat, eta hortan ari gara gehienok. Eta ez gara konturatu —Donostik esan zuen bezala— aintzinatik heldu zela Euskal Herria musikaren batasunera. Baina kordinazio eta zuzendaritza falta dugu musika arloan. Hizkuntzaren batasunerako eta gaurkotasunerako lanak Euskaltzaindiak zuzentzen ditu, baina nor da musikaz gauza beraz arduratzen denik? Noiz batuko ditugu banakako ahaleginak, bilakuntzak programatzeko, abesti eta partiturak bildumatzeko, grabazioak egin eta motatzeko, heziketa planifikatzeko, eta abar?

1. 4. Itxaropen bizia

Euskal Herriaren itxaropena dut. Honen musikak etorpide bat badadukala uste dut. Bere Historiaren protagonista izateko ahalmen eta eskubidea dadukala uste dut, herriaren eta herriarentzako ertia sortzeko eskubidea. Ez minoria edo gutiengoan ertia, ez alferkeria edo oporretako ertia, herri biziaren ertia, sofritzen duen eta lanean ari den herriarena baino. Bere Historian zehar Euskal Herriak musika soziala eman du —funzionala esango

genuke gaur—: toberak, eresiak, soinuak, ardo-kantak, haur-abestiak, eta abar eman ditu. Beharrian batzuei erantzun die beti gure herri musikak. Kulturaren zati bat izan da alde hontatik.

Etorkizunari begira, gure musika gertaturik dago gaurko teknika onartzeko. Ez dugu inoiz onartu Zarlino sortutako *eskala temperatua*: gure xori abeslaria ez da inoiz kaiolan ohitu. Ostera, *eskala mikrotonala* munduan 1.923 inguruan sortu bazen, urte asko lehenago zedukan gure musikak Arnold Schönberg-en *hamabi soinuen teknika*. Aintzinatik ibili dira teknika horiek gure bertselarien ahotan. *Politonalki erabiltzeko egokia dela batek baino gehiagok esan du. Behin baino gehiagotan esan zidan Almandoz-ek, euskaldunok inor baino hobeto gaudela harmoniarako gaiturik. Baina izaera hau irrati, telebista eta musika-makinek makaltzen dute. Inbasio hontaz konturatu behar gara eta tresna horiek gure Herriaren zerbitzura hainbat arinen egokitzeko ahalgindu.

2. HISTORIA

2. 1. Kronologi aldiak

Gure Musika Historiaren aldiak eta Historia politikoarenak ez dira berdinak. Euskal Herriko kulturaren Historiak ez du zirikusirik liburuetan mugarriak jartzen dituzten gertaerekin. Gure herria gertaera horiengandik urrunduta bizi izan da. Ostera, gure musikaren aldiek badute zirikusirik Europako musikaren haroekin. Historia labur hontan, Kultur Historiaren kronologia erabiliko dugu, ba.

2. 2. Historiaren

Gure musikaren hasieran ez zen izan, ez, Tubal lehenengoa. Mito hau, zorionez, apurtuta dago. Ling-Lu, edo Apolo, edo Orfeo izan zirela musikaren sortzaileak, ipuinak baizik ez dira. Darwin, Rousseau, Herder, Bücher eta Alexander Ellis, 1880an Etno-Musikologia zientzia sortu zuena, bat etorri dira Spencer-ekin hizkuntzaren doinutik musika datorrela esatean. Orain 40.000 urte sortu zen hitza ludian. Magdalenien aldian (orain 12.000 urte) sortu ziren hizkuntzak. Neolitiko aldian berezitzen da soina. Ordurako gizonak ritmoa arkituta zedukan. Eta Neolitikoan jaio ziren lehenengo melodiak. Gure artean ere orduan jaio zaizkigu hasierako abesti eta txistua. Geroago agertzeko dira beste eresgailu batzuen tinbre edo *ozentasunak.

Sasoi hontan, eta munduko kronologiak eskatu baino lehen, aurkitzen dugu Izturizko txistua, Ipar Euskal Herrian, eta Atxetako korneta, Gernika inguruan. Eresgailu hauek izango ziren, beharbada, Estrabonek gure artean ikusi zituen *flauta* eta *trumpeta*. Garai hontakoak ziren Greziako *Apoloren Ereserkia* eta *Katolophyromai Abestia*, gure aintzinako zortzikoekin, lehenengoa, eta Berrizko Ezpatadantza eta Oinatiko Banakoarekin, bestea, zerikusirik dadukatenak, Azkue eta Madinaren ustez. Garai hontakoak dira, baita, gure Mutil Dantza eta Edate Dantza ere: Estrabonek aipatutako *Ardo dantza* ote da hau?, dio Caro Barrojak. Nolanahi ere, Historiaurreko musikaren agerpenak dira, banaka edo taldeka azalduak. Taldekako musika agertzen zaigu Arronizko Harrian, Iruine inguruan, orkestako zuzendari bat diriduela.

Historiaurrean Euskal Herriak bere lur gainean inbasio bi ikusten ditu: keltarrena eta erromatarrena. Lehengoak gure jatorrizko musikan bere kutsua lagatzen du eta ordutik hona gure musikak beste Europako abesti keltarrekin antza badu. Ostera, erroma-

tarren inbasioa politikoa izan zen eta ez zuen laga gure musikan hondarrik. Eta honela, gure jatorrizko musika, grezitar eta keltarren kutsua onarturik, sartzen da Historiako ateetatik.

2. 3. Erdi haroa (450 - 1450)

Seigarren mendetik hamairugarrenera Euskal Herrian geldi-
diro batean ezarri zen Kristauera, eta beronekin batera gregoria-
niano musika era. Denbora hontan, ez zuen gure herriak musika
era berri hori onartu: VII. mendean, kronikek dioten bezala, San
Amandoren aurka bertsolari bat jarri zen. Baina azkenean, orain-
dik berriak ziren elizetan, gregorianoa nagusitu izan zen. Gertaera
honen ezaugarritzat, XI. mende inguruan aurkitzen dira Eliz
Liburuak, eta eliz-ateetan eta absideetan ordutik hona agertzen
dira musikuen irudiak.

Sasoi hartan Iruinean zegoen Euskal Herriko musikaren bi-
hotza. Bertan aurkitzen dugu IX. mendean Leodegundia erregina
zenaren eztaikantua. Abderraman II.aren jauregian zegoen Kalan
abeslaria ere euskalduna zen. Nafarroako erregetxea zen Europako
musikuen, batez ere frantsesen, helburua. XIV. mendean Iruinean
erabili zen, lehenengoz Europan, *nota minima* orduko *hosbakarra
apurtzen zuen kortxea antzekoa. Lehenengo musikuen baten izena
bertan Iruinean ezagutzen dugu: *Jose Anttonena* (Anchorena idaz-
tietan, 1.436 urte inguruan).

Baina lehenengo garai hau igarota, euskal musikaren muina
Gipuzkoa eta Bizkaiarantz doa. Azpeitian jaio zen 1.461ean *Joanes
Antxieta*, polifonista ospetsua, eta urte batzuk gutti gorabehera,
Azkoitian, *Gonzalo Martinez Bizkargi*, musikaren teoriko handia.
Bertsolari batzuk ere baditugu, izen eta guzti ezagutuak: *Antto
Etxeleku* (1.424), *Arnaldo Ursua* (1.412), *Garzea Txurri* (1.428).

Mende hartako egoera agertzen digu herri musikak: guda-
katzen zebiltzen orduan oinaztar eta ganboatarren taldeak, ha-

maika erreketeta eta hilketa Euskal Herrian zehar sortuaz. Leloren Kantua eta Altobizkarko Kantua gezurrezkoak agertu direnez gero, hori daduzkagu, oster, *Beotibarko Kantua* (1.321) *Urrexolako Kantua* (1.388), *Akondako Kantua* (1.390). *Ahetzeko Anderea* (1.422) *Milia Lasturen Eresia* (1.429), *Abedainoren Kantua* (1.443) *Arrasateko Erreketaren Kantua* (1.448) *Olasoren Kantua* (1.450), *Martin Bainezen Kantua* (1.464), *Salinasko Kondearen Kantua* (1.471), *Joan Lazkanoren Kantua* (1.474) eta erdal liburu batean aurkituriko *Perutxoren Kantua*. Aldi hartan kantu hauek beren soinua izanarren, ez ditugu gure egunotan ezagutu; bertsolari antzeko soinua izango zen ene ustez. Baina aldi hartako hiru abesti heldu dira gure egunetara soinu ta guzti: *Alostorrea*, *Urtsuak zazpi leio*, eta *Berterretxen Kantoria* (1.434), Azkue, Donosti eta Salaberriren bildumetan aurki ditzakegunak. Euskal Herrian ezagutzen diren soinuak zaharrenak hiru abestiok dira noski.

2. 4. Polifonia (1450 - 1600)

Europako musikaren Haro Modernua (1.450-1.750) zati bitan estudiatzen da: lehenengoa, 150 urtekoa, 1.600 urte ingurura arte doa (urte hortan Monteverdiren Orfeo opera lehen-aldiz abestu zen, eta azken urte hortan Polifonia apaltzen zihoan); bigarren zatia, beste 150 urtekoa, 1.750. urte ingurura arte doa (Bach urte hortan hil zen eta ondoren Erromantismoa hasi). Gure artean ere Haro Modernu hau Antxietaren jaiotzak (1.461) eta Oxinaga, organista famatuaren heriotzak (1.754) mugatzen dute. Hirurehun urteko haro hori, European bezala, zati bitan estudia genezake: lehenengoa *eresgile eta polifonisten zatia; bigarrena (Barrokoa) organulari eta beste eresgailu jotzaileena.

Lehenengo polifoni aldian, Antxieta azpeitiarra da gure musikurik sonatuena. Aita Donostik osotu ditu haren musikaren 185

orrialde; bertan ematen zaizkigu gero Santestebanen bilduman agertu zen abesti bat, eta zortziko bat ere. Aldi hontakoak dira lehen aipatutako *Bizkargi*, Azpeitiako *Joan Lopez Larrutaren*, Iruineko *Joan Santxez Eskoz*, Arrasateko *Martin Ibainez Etxebarria* (1.507), Oiartzungo *Joan Larrunbide* (1.510), Iruineko *Joan Uriz* (1.525) Balmasedako *Lope de la Cruz* (1.556) eta abar. Gure arteko organulari eta *kapelmaixuak banatzen dira kanpoko nonahiko elizetatik:

Iruine: Otxagabia, Frues, Rioja, Etxarren, Falzes, Errea, Nabarro, Lopez.

Bilbo: Nabarro, Matanza, Isaba, Kalbo, Txamiso, Intena.

Orduina: Aleman.

Orreaga: Azparren.

Baiona: Mitxelin.

Valencia: Isasi (Hernando eta Jose).

Lisboa: Albarado, Garro.

Burgos: Burzeina.

Granada: Garai.

Sasoi honetan sortzen dira baita eliz-kaperak ere, Baionakoa, Arantzazukoa, eta abar.

2. 5. Organulariak (1600 - 1750)

Hamazazpigarren mendearekin hasten da arte arloan Barroko aldia. Polifonia apaltzen doa eta honen ordez musika mota berri batzuk sortzen dira: opera, oratorioa bereziki. Hauekin batera indartzen doaz eresgailu laguntzak eta orkestra hasiberria. Aldi hontan Espainian Literatur eta Pintura garaitze handi bat lortzen da, baina musika geroago eta makalago aurkitzen da. Euskal Herrian, ostera, aldi berean, somatu ezinezko indarra hartzen doa musika. Polifonia, Europan bezala makaltzen joanarren, organulariak eta beste eres-jotzaileak ugaritu egiten dira.

Organua da indar gehien hartzen duen eresgailua, eta Euskal Herriko eliza guztietan jartzen da sasoi hontan. Lan ugaria dute euskal organu egileek: *Joan Bautista Teileria, Josep, Pedro* eta *Bentura Etxebarria, Jazinto Rio, Nikola Bristet, Zipriano Apeztexea, Antonio Bidarte, Pedro Liborna* eta abar aurkitzen ditugu herritik herri organu berriak egiten.

Organu berriarekin batera ugaritzen dira organulari eta kapelmaixuak: Ehun urte zehar Euskal Herrian bada hamaikatxo. *Organulariak:*

Mitxel, Garzia, Gaultier, Arrazkue, Oilo, Beinza, Egiguren, Argarate, Gaztelumendi, Zarate, Lerban, Sese, Maron, Arostegi, Otxoa, Zuaznabar, Armaola, Gaminde, Urroz, Zegama, Iribarren, Urzaiz, Durocher, Legorreta, Uriarte, Oxinaga, Agirre, Zabala, Gamarra, Iturriza, eta abar.

Kapelmaixuak:

Artiaga, Ugarte, Heredia, Arriola, Sastre, Egues, Ladron de Gebara, Urrutia, Ardanaz, Araia, Fabro, Bolibar, Zubieta, Otxoa, Herdoiza, Zailorda, Urroz, Ezkarregi, Iribarren, eta abar.

2. 6. Herri musika (1450 - 1750)

Goazen berriro herri musikaren harira. Hiru mende hauetan aipaturiko musiku ikasiek, gehienek behintzat, herriko musika baztertuta eduki dute, eta herri musika hau ez da bere estalkitik irtengo nazionalismoa etorri arte. Badaude hala izateko arrazoi batzuk: irakaskintza erraz bat zabaltzeko, baserriak bananduta daude; herri musika agertzeko inprimatzerik ez dago (Iztuetaren egunetara ez da musikarik irartzen), *eskala tenperatua euskaldunentzako gogorra da. Bestaldetik, nahikoa du herriak bere txistu eta trikitrixarekin, eta bere sutondoko abestiekin, ez ditu oraindiko organuaren ozentasunak eta elizkizunen musikak eta latinak ulertzen eta.

Baina apurka apurka eliza eta herriko musika hurbiltzen doaz. Hamaseigarren mendean saio berri bat hasten du Elizak Euskal Herrian: elizkizunetan euskera erabiltzen ari da. Orduetik datoz herriaren eliz abestiak: Santa Agata, Kandelario, Urte Berri, Gabon kantak, eta abar. Eliz kutsua dute, baita Oinatiko Gorpuztiko Dantzak (1.541) eta jai hortan Markinan (1.610), Tolosan (1.622) eta Oiartzunen (1.682) egin zirenak ere, azkenengo herri eta urte hortan 51 dantzarirekin. Eta eliz kutsua dute, zantzarik gabe, Gipuzkoako Goiherren abesten diren *Josepe ta Maria* koplak, Gernika aldeko *Marijesiak*, Portugalen aurkituriko 1.640ko *bilantzikoak* eta abar. Eta nola aipatu ez Zuberoko *Pasturalak*, XVII. mendea bete zuten gure antzerkirik zaharrenak: Herelle Jaunak agertu eta aztertu ditu 75en testu eta musikak, zuberotar bezala, oso jatorrak.

Gure abes-sortetan biltzen diren abesti asko ere mende honetakoak dira: *Jeiki-Jeiki*, *Goizean Goizik* (1.633), *Zazpi aihera baditut* (1.657), *Xori kantatzaile* (1.660), *Ozaze Jaurganian*, eta abar, eta aldi honen azkenean sortu zirenak: *Urzo luma*, *Jaun baruak*, *Urtsuan hil*, *Xorinoa kaiolan*, *Salbatore*, eta abar.

Baina eliz kutsu gabeko dantzak ere badira aldi hontan, eta axolazkoak noski: 1.715.ean Iruineko Gotzai Jaunak debekatua zien apaizei dantzan egitea. Dantzan ohitua zen gure herria. Eta txistulariak ere, beste eres-jotzaileak bezala, ugariak ziren aldi hartan: *Txomin Likona*, Lekeition (1.573), *Juan Bautista Barinaga*, Portugaleten (1.705); eta txistulari taldeak: *Baionakoa* (1.550), *Erreteriakoa* (1.576), *Eibarkoa* (1.669), Bilbon ekin zuen (1.676) *Nafarroako taldea*, Gernikako Batzar Nagusietan ekiten zuen taldea (1.724), eta abar. Herrietik kanpora ere aurkitzen dugu Portugalen (1.525) *Garamendi* txistularia.

2. 7. Erromantismoa eta herri musika (1750 - 1850)

Barroko azkena European batera dator Juan Sebastian Bach eta gure Jokin Oxinagaren heriotzarekin. Ondoren agertzen da Haydn eta Mozarten *klasizismoa* eta hor ere baditugu gure Arantzazuko klabezinistak. Gamarra, bilbotarrarekin eta Aranaz, tude-latarrarekin, hil da Euskal Herrian Polifonia. Gertaerak hala zirela jaio zen Beethovenekin (1.770) orkestaren iraulpena, Chopin eta Schumannekin pianoaren indarberritzea, eta Schubertekin (1.811) *lied*-earen agerpena, herri abestien garaipena. Erromantismoaren barruan sartuta gaude.

Berrogeitahamar urtetan zehar, 1.750.etik 1.800.era, erromantismoari sarrera ematen dio Euskal Herrian hainbat musikularik:

Organulariak:

Oxinaga, Kintana, Maritxalar, Ubirixaga, Urreta, Melon, Lonbide, Basterra, Legia, Ugalde, Uribe, Zamakola, Joly, Lezea, Arze, Arpide, Zubieta, Saralegi, Arriaga, Murgia, Agirre, Bidondo, Lasa, Bidaurre, Setuain, Gailaga, eta abar.

Kapelmaixuak:

Larrainaga, Ibarzabal, Etxebarria, Egiguren, Sostoa (denak Arantzazuko Kaperako zuzendariak), Arteaga, Oarabeitia, Mujika, Gamarra, Aranaz, Oruina, Estorki, eta abar.

Era hontakoak ziren Azkoitiako batzarrak (*Caballeritos*-enak), Gasteizko Mantelinen etxeko batzarrak, Donostiako Rocaverde-ren etxeko batzarrak, Bilboko Mazarredo eta Villabasoren etxeetako batzarrak, Baionan burges etxeetan egiten zirenak. Batzar hauetatik sortu ziren Garat abeslaria eta Joan Krisostomo Arriaga, Mozart bezala klasikoa.

Batzar hauetatik kanpora sortzen dira Akademiak eta Filar-

moni Biltokiak: Bilbon 1.818.ean zegoen Akademiari eskaini zion Arriagak bere *ereslanetatik zati on bat. Suizo Kafea eta Iturri-bideko pelotalekua izan ziren urte askotan musika tokiak. 1.834.ean eraiki zen Bilbon Hiriko Teatroa, gero eta orain Arriagaren izena daramana. Donostian 1.839an sortu zuen Santesteban *Maixuak* lehenengo Filarmoni Biltokia, eta urte haietan Iruinean sortu zuen Mariano Garziak Musikal Akademia. Akademia horietatik irtetzen dira gure musikulariak: *Madrilera* (Herrasti, Mendizabal, Gaztanbide, Aranguren, Arriola, Zabalza, Gorriti), *Parisera* (Arriaga, Albeniz, Lacy, Gelbenzu, Aldana, Reparaz, Santesteban, Sarasate), edo *Milanera* (Arrieta). Iradier eta Eslaba Madrilén jartzen dira irakasle, eta Baionako Alard (Sarasateren irakasle izan zena) Parisen.

Bitartean, herri musika gure Herriaren giroa betetzen ari da. Bost urte barruan herriaren aurrean hiru musikal antzerki *antzezten dira euskeraz: Barrutiaren *Gabonetako Ikuskizuna* (1.759), Sor Miserikordiaren *Gabon Sariak* (1.762) eta Xabier Munibe, Peñafloidako Kondearen *Borracho Burlado* (1.764). Azkenengo antzerki hau da, nere ustez, herri musika eta eskolatua, biak batzeko egin zen lehenengo saioa.

Herri musikak pauso handi bat ematen du. Iztueta jaio zenetik (1.767) jarriko genuke euskal musikaren aldi garrantzitsu berri bat. Harekin erdi batera jaio zen Pernando Amezketarra, bertsolarien aita; eta hemen esan beharko da bertsolarien musika, edo bertsolarien bertsoen doinuak direla Euskal Herriko musikaren gidari eta muina. Joan Barrutiak, Eibarko txistulariak, eta Joan Bautista Bareinok, Gernikako txistulariak, irekitzen diote famaren atea Iburguen donostiarrari. Egun hortan dadukagu Parisen abeslari Garat tenora, eta Frantziako Gortean abesten ditu: *Xori kantatzaile*, *Argizagi ederra*, *Gaztetasun bainerabila*, *Adios ene maita*, *Aitarik ez dut*, eta beste holako herri abestiak. Nolako musika du, gero, Herri txiki horrek?, diote Parisen. Eta hango Gobernuak

aginduta, Charles Bordes dator gure Herrira gure abestiak bilzteko. Gevaert belgarra ere hemendik igaro zen eta frantsesak eta belgarrak, biek, goratzen dute gure herri musika.

Iztuetak, Txahok eta beste musika biltzaile batzuek argitaratzen dituzte abesti sortak. Horiekin batera agertzen dira herririk herri bertso paperak. Txistulariek eta bertsolariak alaitzen dute gure herrietako enparantza, eta edonondik sortzen dira abesti eta soinu jatorrak. Gure musika-erromantismoa denok osatzen dute.

2. 8. Abertzaletasuna eta herri musikaren garaipena (1850-1936)

Nazionalismoa da musika arloan, herri musikaren garaipena. XIX. mendearen erdirantza Europa guztian sortzen da italiano-keriaren aurkako reakzioa: Araja, Salieri, Cherubini, Farinelli dira musikaren *jimelak. Horien aurka jartzen da biziki Cui errusotarra: *beharrezkoa da atzerriko horrenbeste couplet, cavatina eta romanza aldentuta, herri musikaren osagarria bilatzea*. Gure Herrian ere italianokeria hori muinetaraino sartzen hasita zegoen: guretariko zortzikoak zikinduta zeuden eta edonondik sortzen ziren, pianoa laguntzaile, *zortzikotxu koipeak*, Azkue Jaunak esan zuen bezala.

Baina laster etorri zen reakzioa. Glinkak eta *Bostak* Errusian, Smetanak eta Dvorakek Txekoslovakian, Griegek eta Sibeliusek Eskandinabian jo zuten nazionalismoaren tronpetak. Euskal Herrian ahalegintzen dira lan hontan Akademiak (Sainz Basabe, Santes-teban, Bonifazio eta Jose Maria Etxeberria, Gorriti, Iraizoz, Mokoroa), Orfeoia (Kleto Zabala, Aureliano Valle, Sekundino Esnaola, Remijio Mujika), Musika Bandak, Euskal Jaiak, eta abar.

Musikalariak, musikagileak, eres-jotzaileak gure Herrian ugaritzen dira. Eta Madrilen *género chico* delakoaren inguruan hersten diren artean, gureak Europara zabaltzen dira: hor doaz Europan zehar *Gortazar*, *Gimon*, *Isasi*, *Guridi* eta abar teknika berriak lortzera. Mende hontako lehenengo urteetan Parisen daude *Usan-*

dizaga, Azkue, Guridi, Almandoz, Donosti, Etxebeste, Teileria, Aranbarri, Eskudero; Bruselen Gabiola eta Guridi bera; Erroman Landazabal, eta Aita Jose Domingo; Alemanian Valdes, Azkue, Isasi, Sorozabal. Teknika berriak lortuta, Europa mailan jartzen dute gure musika herrikoia.

Santesteban, Villehelio, Lamazou, Salaberri, Duvoisin, Michel, Manterola, Bordes eta beste batzuen abesti sortek gai eta melodia gozoak aurreratzen dizkiete musikagileei beren ereslanetarako: *Pudente* (Santesteban), *Iparragirre* (Gimon), *Gernika* (Paul Vidal), *Txanton Piperrri* (Zapirain), *Artzai Mutila* (Ortiz San Pe-laio), *Ramuntxo* (Pierne), *Maitena* (Kolin), *Anboto (Zapirain), *Urlo* eta *Ortzuri* (Azkue), eta 1.910.eko izugarritzko lanak: *Mendi Mendian* (Usandizaga), *Lide ta Ixidor* (Intxausti) eta *Mirentxu* (Guridi). Azkuek 1.917.ean eta Donostik 1.921.ean argitaratzen dituzte abesti sorta ikusgarriak. Geroago datoz Guridiren *Amaia* eta gure egunetan Eskuderoren *Zigor*.

Musikagai onekin osatzen dira *abesbatz, banda eta txistuentzat partiturak. Eta horrela, herritik sorturiko musika, *musikagileek apainduta, berriro doa herrira orfeoi, banda, txistu, organu bitartez. Asko dira, izatez, daduzkagun ereslanak. Ezinezko lana denak edo gehienak aipatzea. Bi aipatzekotan Aita Donostiren *Preludioak* eta Guridiren *Hamar Euskal Melodiak* aipatuko nituzke. Eta hontaz galdera bat: Noiz izango ditugu musikoteka batean bildurik eta behar den bezala kidekatuta ereslan guzti horiek?

2. 9. Gure mendea

Gure mendea, musikan, guda ostean hasten da. Orduan etetzen garraski larogei urte zehar hartutako bultzada. Eta reazioa, berriro hasi beharra, zaila izan zen. Baina herri bizi batek ezin ditu galdu bere izaera eta berezitasunak, eta beroien artean, mu-

sikarako gaitasun ukaezina. Eta geldiro baina sendo gaitasun hau argitara dator, betiko antzera: bertsolariek, txistulariek, organulariek, orfeoiek, bandek, eta abarrek jatorrizko musikarekin lotura bat josten dute. Gure abeslari berriek, Iparragirrek legez kitarrak eskuan harturik, beren bihotzeko etorria abesten dute. Euskal Musikaren Jaiek, zorionez, gazteriaren izpiritua bizkortzen dute. Ez da ez hil gure Herria eta honen berezitasun den musika bizirik dago. Mende honen Historia ezin idatz dezakegu oraindik, egiten ari bait gara.

3. BEREZITASUNAK

3. 1. Zalantzak eta eztabaidak

Gure musikaren berezitasuna aspaldidanik eztabaidatua izan da. Arlo hontako zalantzak argitzen hasi ziren Etnologiaren metodu berriek musikaren analisi bat egiteko irizpideak eman zizkigutenean. Baina analisi ondoren interpretazioak agertu ziren eta ondorengo zalantzak, mende honen lehenengo urteetan zehar.

Aburu sail bi bana ditzakegu: Donosti, Azkue, Uruinuela, Madina eta Gorostidi izenda ditzakegu talde batean, eta Gaskue beste taldearen buru. Lehenengoek, euskal musika berezia dela diote, berton jaio eta hazitakoa, keltar eta gregorianoaren kutsua izanarren. Gaskuek, oster, berezitasun hau ukatu zuen eta keltarren musikatik zetorrela aitortu.

Aita Donostik Burgos, Salamanca, Asturias eta Britainako kantategien ikaslan sakon batean ohartu zuen 1.400 estudiantutako abestietatik % 1 zirela euskal abestiekin berdinak, % 6 antzerakoak, eta % 93 desberdinak. Catalunya eta Gaztelako kantategia-

rekin Gaskuek berak egin zuen gonbarazioak ondorio erdi berdina eman zuen. Baina Donostiren kontra bere tesia finkatutzeko, Britainan % 58 abesti direla antzekoak aitortu zuen. Baina eztabaida hontan kontuan izan behar dugu Gaskuek bere ikaslana 1.913an egin zuenean ez zeudela oraindik argitaratuta Azkuek eta Donostik bilatutako kantu-sortak, eta Gaskuek erabilitako abestiak ez zirela denak guztiz euskaldun jatorrak.

Eztabaida hauek alde batera utzita, beste eztabaida tekniko bat ere sortu zen musikagileen artean: herri musika harmoniarako gai ote zen ala ez. Ezezkoan zegoen Ravel ziburutarra, herri eresgai bat apaintzea ez zela nahikoa eta. Baina gure musikagileak Europara irten eta teknika berriak ikasi ondoren, euskaldunen harmoniarako trebetasuna agertu zen, baina ez gaurko *doinubizi eta *doinularri hutsetan jositako harmoniarentzat; euskal musikagileek abendaz eta gure herri musikaren aberastasuna gozatuaz politonal bidetik herriari dagokion musika hornitua egiteko trebeak dira. Asko dira Ravelen iritzia gainditu dutenak eta munduari abotsetarako eta eresgailu eta orkestrarako euskal musika berezi bat eman dutenak: Guridi, Usandizaga, Pagola, Arregi, Beobide, Landazabal, Gabiola, Azkue, Isasi, Teileria, Zubizarreta, Donostia, Almandoz, Mokoroa, Sorozabal, Franco, Garbizu, Aranbarri, Iruarizaga anaiak, Madina, Urteaga, Otaino, Olaizolak, Eskudero, Rematxa, Uruinuela, Erauskin, Ugarte, Esnaola, Gorosarri, Aita Jose Domingo, Gonzalez Bastida anaiak, Santiago, eta abar. Eliz musikan ere punterengoak dira Goikoetxea, Valdes anaiak, eta abar.

3. 2. Euskal musika, Euskal Herriaren musika

Baina, zein da Euskal Herriaren musika bereziar zaila da mugatzea, noski, musika arloan beste gure kulturaren arloetan bezala gertatzen baita: kanpotik herriratutako berriak geureganatu, egokitu egiten ditugu. Pelota jokoa, kartak, txapela geure

nortasunez jantzita ditugu. Musikarekin ere berdin gertatzen da: jota dioguna gure kulturak Nafarroako Erriberan geureganatu ez duena, beste herriko alderdietan egokituta bizi da. *Habanerak* eta *napolitanak*, ostera, beste lorategiko lorak legez dira Euskal Herrian.

Zeintzuk dira, ba, mugatzeko irizpideak, kriterioak? Aintzina-ko kutsua dadukala gehienetan euskal musikak esango nuke: gure abestietatik % 12, eskala ezosoetan ezarrita daudela zeritzan Uruinuelak. Horrezaz gainera, Greziako abestiak bezala, euskal abesti asko enharmonikoak dira, hau da, jatorriz abesteko tono erdiekin gabe laurdenekin erabili behar dira. Ostera, gregorianoan gertatzen den bezala, gure abestietatik asko diatonikoak dira, tonu osoarekin abestu behar direnak. Testuari buruz gregorianoarekin desberdintasun bat badago: gure musikan *ereski edo nota bakoitza bere silabarekin batera doa.

Beste berezitasun bat ere badauka gure musikak: batasuna. Hizkuntzak emandako batasuna. Baita ohiturek, ogibideek eta ikuspegiak emandako batasuna ere.

3. 3. Melodia, ritmoa, tonalitatea, gaiak

Euskal musika, funtsean, melodikoa da. Eta lehen esan dudan bezala, silabikoa. Ez dago lelorik. Testu bakar batentzako askotan melodia bat baino gehiago aurkitzen dira.

Ritmo neurtuak askotan izanarren, desberdinak ere ugari dira: 5/8, 7/8, 9/8. Eta melodia zehar, askotan, konpasa aldatu egiten da. Konpas gabeko abestiak ere badaude, gregoriano antzera: *Belatsa, Arranoa bortietan*.

Zortzikoari buruz zeozer esan behariko da: ritmo hau ez da Euskal Herrikoa bakarrik, eta euskal musikaren ritmo bakarra ere ez. Azkuek bildutako 1.001 abestietatik, 55 bakarrik dira zortzikoak. Aita Donostik oharrerazi zuen Gipuzkoan eta Bizkaian:

baizik ez dela zortzikoa sortzen. Aranzadik eta Donostik hainbat zortziko aurkitu zituzten beste herri batzuetan, Finlandian, Laponian, Britainan, alegia. Baina joan den mendeko *zortzikotxu koipeen* mitoa apurtu behar bada, baditugu zortziko eder eta gozoak: *Urrundik*, *Urso xuria*, *Xalopin xalo*, *Gendia lodi dator*, *Artizarra zeruan*, *Bordon dantza* eta abar.

Eskala tenperatuak eta doinubizi eta doinularriaren sinplifikatzeak gure herri musikaren aberastasuna txirotu egin dute. Alderdi batetik, gregorianotik herriak onartutako tonalidade aberatsak ahanzi ditugu, eta bestetik eskala tenperatuak *doinudardar zehatzak ematera behartzen gaitu gure enharmoniko berezitasuna galduaz. Lehenengo akatsari begira, herriak erabili dituen lau edo bost tonalidade (gregorianoko 1°, 2^a, 7^a eta 8^a, alegia) bitara hestututa geratu dira gaurko abestietan. Eta bigarren problemari begira, gure eskala askatuak ahantzirik, pentagramari lotuta, txoria kaiolan legez, geratu gara: gure eskala askatua, *Hartzen dut hartzen*, *Ez dut nahi ezkondu*, *Txorinoa kaiolan* eta holako abesti batzuetan Bordes, Gallop eta Donostik oharrerazi zigutenez, eskala tenperatu gogorrari finkatuta geratu da. Sinplifikatzearekin aberastasuna galdu dugu. Hala ta guztiz ere, badaude oraindik aintzianako erako abestiak (*Goizian goizik*) eta gaurko tonalidade bietan abestuarren doinu zaharren itxura dadukatenak.

Doinularriko kantategia dela euskal kantategia diote batzuek. Ez da egia, doinubizian abesten bait dira nahigabe asko. Beren saioetan, bertsolariek tonalidade berdinarekin gai alai edo tristeak abesten dituzte.

Garrantzitsua da abesti batean honen *abestitz edo kantu gaia. Melodiak eta hitzak badute zerikusirik, eta ez doaz elkartuta bakarrik, elkarri egokiturik joan ohi dira biak. Esate baterako, *Horra hor goiko arestitxu baten* abestian melodiak gora jotzen du *goiko* esatean. Bestaldetik, gure herri musika, orain diogun bezala, funtzionala da: herriak, kantu bitartez, agertzen ditu bere pro-

blemak. Eta lehenengo aldietan herri abestiak guda-kantak izan baziren ere, bake garaietan maitasuna eta seaska, dantza eta jaia, ipuinak eta ogibideak izan ziren gaiak. Orain ere herriaren problema sakonak dira gure abestiaren gaiak. Eta hala, kanta-kantari, saminez eta alaitasunez doa Euskal Herria bere musikaren historia osatzen.